

ISSN 2312-6779

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

Дніпропетровського університету

Науковий журнал

№10/1

Том 23

2015

Серія: ЕКОНОМІКА

Випуск 9 (3)

Дніпропетровськ

2015

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з економічних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1081 від 29.09.2014)

*Друкується за рішенням вченої ради
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

Рецензенти:

д-р екон. наук, проф. **П. В. Гудзь**;
д-р екон. наук, проф. **Л. І. Дмитриченко**

Висвітлено досягнення в галузі економіки та опубліковано розробки провідних спеціалістів і вчених, а також потенційних здобувачів ступенів і звань, спрямовані на підвищення ефективності національної економіки, вдосконалення економічних відносин в умовах трансформації і кризи. Запропоновано результати економіко-математичних досліджень соціально-економічних процесів.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів старших курсів.

Рассмотрены достижения в области экономики и опубликованы разработки ведущих специалистов и ученых, а также потенциальных соискателей степеней и званий, направленные на повышение эффективности национальной экономики, усовершенствование экономических отношений в условиях трансформации и кризиса. Предложены результаты экономико-математических исследований социально-экономических процессов.

Для научных работников, преподавателей, аспирантов и студентов старших курсов.

Редакційна колегія:

д-р екон. наук, проф. **Н. І. Дучинська** (відп. ред.), д-р екон. наук, проф. **Л. В. Попкова**, д-р фіз.-мат. наук, проф. **С. О. Смирнов**, д-р екон. наук, проф. **О. Й. Шевцова**, д-р екон. наук, проф. **С. Ю. Хамініч**, канд. фіз.-мат. наук, доц. **В. В. Огліх**, д-р екон. наук, проф. **О. К. Єлісеєва**, д-р екон. наук, доц. **О. М. Грабчук**, д-р екон. наук, проф. **Т. В. Гринько**, д-р екон. наук, доц. **Іван Дімітров** (Болгарія); д-р екон. наук, проф. **Єжи Гайдка** (Польща); д-р екон. наук, проф. **Станіслав Борковські** (Польща)

<i>Тімар І. В.</i> Вплив іміджу підприємства сфери готельних послуг на формування його конкурентних переваг.....	145
<i>Цундер О. Е.</i> Особливості управління конкурентоспроможністю телекомунікаційних підприємств.....	150
<i>Шевченко В. А.</i> Організаційне забезпечення інноваційного розвитку медичного закладу.....	157
<i>Щербан О. Я.</i> Аналіз стану туристичних підприємств та динаміки туристичних потоків в Україні.....	164

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ

<i>Гвініашвілі Т. З.</i> Організаційні зміни – необхідна умова забезпечення розвитку підприємства.....	170
<i>Демидюк О. О.</i> Сучасний стан та проблеми підвищення інституційної ефективності економічної системи України.....	176
<i>Дучинська Н. І.</i> Еволюція теорії корисності: теоретико-методологічні аспекти.....	183
<i>Ляш О. І., Мазярко І. С.</i> Концептуальний зміст і роль соціального діалогу в контексті соціально-економічного розвитку підприємств роздрібної торгівлі в Україні.....	190
<i>Пинда Ю. В.</i> Взаємозв'язок розвитку будівельного сектору національного господарства з економічними циклами.....	196
<i>Прямухіна Н. В.</i> Регіональний економічний простір: закони розвитку.....	203

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

<i>Бондаренко Н. М., Безкоморна О. Д.</i> Власний капітал в обліковій політиці акціонерних товариств.....	210
<i>Дубовая В. В.</i> Трансформація засад нормативного методу обліку витрат до вимог МСФЗ.....	218

Російсько-англійські відповідники прізвищ авторів і назв статей.....	224
---	------------

УДК 332.14(477)

Н. В. Прямухіна

Черкаський державний технологічний університет

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР: ЗАКОНИ РОЗВИТКУ

У статті подано законодавчі основи сучасного регіонального економічного простору в умовах трансформацій. Особливу увагу приділено загальним і специфічним законам розвитку та їх практичним проявам, розглянуто характерні особливості та специфічні риси.

Ключові слова: закони розвитку регіонального економічного простору, архітектура, глобалізація, трансформації.

В статье представлены законодательные основы современного регионального экономического пространства в условиях трансформаций. Особое внимание уделено общим и специфическим законам развития их практическим проявлениям, рассмотрены характерные особенности и специфические черты.

Ключевые слова: законы развития регионального экономического пространства, архитектура, глобализация, трансформации.

The article presents the legislative framework of the current regional economic space in the conditions of transformations. Heightened attention is given to general and specific laws of development and their practical manifestations and the examination of peculiarities and specific features.

Keywords: the laws of development of regional economic space, architecture, globalization, transformation.

У системі знань економіки, її методологічному фундаменті дія кожного процесу є прямо пов'язаною з дією загальних законів та закономірностей. Закони розвитку будь-яких систем (економічних, інформаційних, екологічних та ін.) є основою для їх дослідження, розробки теорій та методик управління, алгоритмів планування і прогнозування.

Саме з законів починається процес формування наукових знань про явище, процес чи систему [1–5]. Деформація і руйнування старої моделі економічної системи породжує зміни у старій парадигмі законів. Нові світоглядні засади, нові та більш сучасні принципи, алгоритми інтелектуального пошуку ґрунтуються на адекватних реаліям законів і закономірностях розвитку економічного простору.

Закони природи є незмінними, економічні та ринкові – не мають такої властивості. Вони проявляються через зв'язки між складовими системи і дуже чутливі до руйнування цих зв'язків. Закони розвитку ринку виявляються через дії людей, тому опосередковано мають свідомий характер. Їх пізнання за допомогою більш сучасних наукових методів, моделей і підходів, дозволяє людині, як ключовій фігурі економічного простору, зрозуміти та організувати свою діяльність в умовах їх дії, а не всупереч їм. Такий підхід дозволить уникнути проблем, пов'язаних із використанням методології, експериментальних малодосліджених підходів, моделей і методик, підвищити ефективність діяльності, уникнути конфліктів між учасниками системи.

Звернемося до класичного визначення терміна «закон». Таких визначень у науковій літературі велика кількість, вони різняться залежно від галузі науки та системи, яку описують. Енциклопедія подає таку інтерпретацію: закон – це внутрішній і необхідний загальний зв'язок предметів і явищ, що постійно повторюються [6]. Економічний закон – об'єктивний закон розвитку суспільства, що відображає виробничі відносини людей у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ або послуг [1]. Вітчизняні і зарубіжні

науковці, такі як Гальчинський А., Геєць В., Гудзь П., Данилишин Б., Долішній М., Лепський В., Пашкевич М., Пепа Т., Семів Л., Сонько С., Фінагіна О., Чухно А., висвітлюючи особливості глобалізаційних та інтеграційних процесів, підтверджують актуальність подальшого дослідження законів побудови трансформаційної економічної системи, виходячи з її динамічності та схильності до перетворень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Регіональний економічний простір нині формує нову законодавчу парадигму, дослідження якої є платформою для ефективних методологічних підходів щодо адаптації вітчизняної економіки до європейських реалій.

Мета статті – висвітлення та обґрунтування основних законів розвитку регіонального економічного простору.

На основі наведених вище визначень відомих науковців та адаптуючи, з урахуванням нових світоглядних засад, ці визначення до економічних та ринкових реалій регіону, сформулюємо більш сучасне визначення: закони розвитку регіонального ринку – це внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між агентами ринку та притаманними їм (зв'язкам) суперечностями; ці суперечності формують складні багатогранні платформи, які стимулюють трансформаційні зрушення економічного простору. Таке визначення, на нашу думку, відображає місце законів розвитку ринку у системі нових наукових знань про регіон і підкреслює важливість трансформаційних зрушень у регіональному економічному просторі. Зазначимо, що закони створені для передбачення наслідків за певних умов, у цьому їх сутність і призначення.

Вважаємо за доцільне висвітлити ще одну категорію, що нерозривно пов'язана із категорією «закон». Це категорія «закономірність», яка є вужчою за попередню. Закономірність – це сукупна дія багатьох законів, що конкретизують, наповнюють певним змістом та накладають умови на тенденції розвитку економічного простору. Групи законів розвитку побудови регіонального економічного простору, їх зв'язок між собою та закономірностями подано на рис. 1.

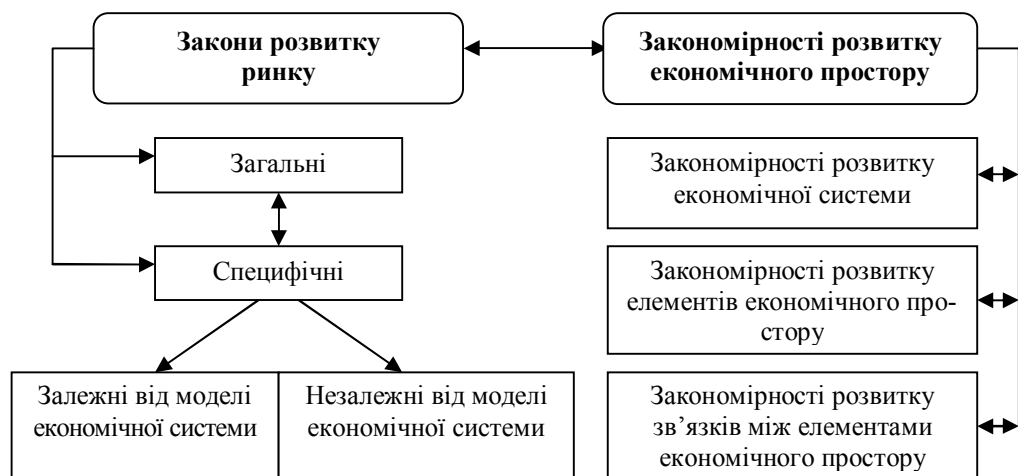

Рис. 1. Закони і закономірності розвитку регіонального економічного простору
(джерело: склав автор)

У законах розвитку економічного простору відповідно до методології економічної теорії виокремимо дві групи: загальні та специфічні закони.

Загальні – це закони розвитку економічних систем, в основі яких стоїть людина, вони дуже схожі із законами розвитку інших, оточуючих нас, систем, наприклад, екосистеми. До основних з цієї групи відносимо такі закони: розвитку; відтворення; самозбереження; безпеки та ін.

Закон розвитку ринку передбачає його неупинний рух, екстенсивний чи інтенсивний розвиток незалежно від рівня ієрархії елементів. Розвитком на макрорівні ми називаємо зміну моделі економічної системи, на мікрорівні – деформацію її зв'язків та елементів. Як було зазначено вище, розвиток ринку є не стільки законом, який його описує, але характерною рисою усіх ринкових процесів, елементів, агентів та зв'язків між ними. У класичній економічній науці визначені такі основні типи економічних систем: натуральне господарство, ринкова, адміністративно-командна (АКС), змішана (ринкова економіка змішаного типу), перехідна [1]. Будь-яка економічна система змінюється під впливом окремих факторів або їх сукупності. Зміни окремих складових можуть відобразитися лише на якійсь галузі економіки, а можуть бути початком формування нової економічної системи. Весь час протягом свого існування розвиваються і інші системи, які стимулюють розвиток регіонального економічного простору: виробнича, інформаційна, екологічна та інші [1; 2; 7; 8].

Розглянемо закони розвитку регіонального економічного простору як точку відліку економічних процесів та явищ. *Закон самозбереження* складових економічного простору властивий їм так само, як живим організмам, і пов'язаний із людиною як основою системи. Людина створює і керує агентами економічного простору, наділяючи їх певним інтелектом, інтуїцією та рефлексами, про що йшлося вище. На цій основі та на практичному досвіді стверджуємо, що агенти економічного простору через людський чинник мають відповідний рефлекс, тому система, яку вони утворюють (разом із зв'язками між агентами) намагається зберегти себе у вихідному стані, уникаючи будь-яких суттєвих змін.

Специфічні закони розвитку ринку – діють тільки в економічній системі і стосуються агентів та зв'язків між ними. Виокремлюємо дві підгрупи специфічних законів:

- негнучкі – діють у всіх економічних системах і не залежать від зв'язків між агентами та їх деформації;
- гнучкі – діють у наявній моделі економічної системи і змінюються (чи зникають) при зміні (деформації) системи.

Розглянемо дію специфічних законів.

Негнучкі закони розвитку ринку незмінні (або майже незмінні) протягом історичного шляху певної моделі економічної системи. На ці закони може вплинути жорстка політика держави чи світова, хоча частіше вона лише загострює їх дію. До цієї підгрупи належать два основних закони: пропорційності; зростання потреб.

Закон пропорційності ринку виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між прогресом продуктивних сил, поглибленням суспільного поділу праці та об'єктивною необхідністю пропорційного розвитку [1; 14]. Він діє у всіх економічних системах, оскільки розвиток продуктивних сил можливий лише за пропорційного розвитку інших складових. Будь-яка економічна система для зростання продуктивності праці, прибутку, зменшення виробничих витрат намагається використати інновації та регулярно здійснює капіталовкладення в інноваційний розвиток, але такі інвестиції не призведуть до бажаного ефекту, якщо

система не розвивається вся одночасно. Закон пропорційності активно діє у конкурентному середовищі, що створює передумови прискореного розвитку.

Закон зростання потреб виражає внутрішньо необхідний суттєвий і сталий зв'язок між прогресом технологічного способу виробництва, еволюцією системи суспільних відносин та кількісним зростанням, якісним удосконаленням і збагаченням потреб суспільства, зокрема розвитком сутнісних сил людини, індивідуальних, колективних та суспільних потреб [9–11]. Цей закон властивий усім економічним системам і, на нашу думку, стимулюється людським чинником, науково-технічним прогресом, збільшенням кількості населення, покращенням рівня життя. Одним із основних і найбільш яскравих проявів цього закону є його цілеспрямована дія для активізації таких трьох законів – закону розвитку, закону самозбереження та закону зростаючої інформованості. Ця дія спрямована на раптове формування нового рівня ринкового попиту. Для демонстрації зв'язку між законами розглянемо особливості цього процесу. За умов впливу певних факторів (наприклад, жорсткої політики держави) на ієрархічний рівень ринку (чи його окремі складові), починає діяти закон самозбереження через закон зростаючої інформованості, створюючи інформаційну асиметрію. При цьому спостерігається резонансна хвиля впливу на інші ієрархічні рівні (складові) регіонального економічного простору, змінюється система зв'язків між агентами та рівнями (рис. 2).

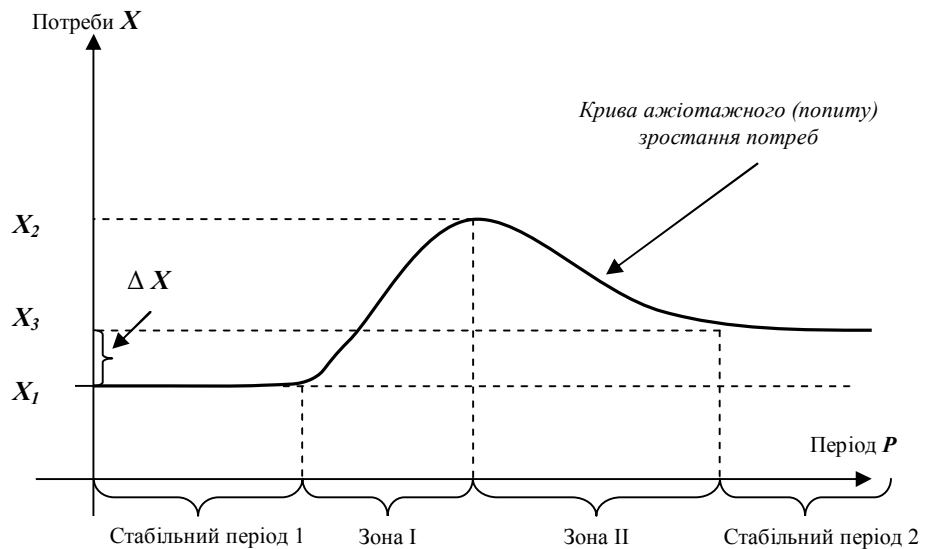

Рис. 2 Демонстрація дії закону зростання потреб
(джерело: склав автор)

Під дією закону самозбереження активізується механізм ажіотажного попиту через, наприклад, інформацію про майбутнє зростання цін, що стрибкоподібно збільшує потреби населення (на ΔX : від X_1 до X_2) та агентів економічного простору (Зона I). Здебільшого раптове зростання потреб є необґрунтованим, має хвилеподібний і, як показує практика, періодичний характер. У результаті потреби стрибкоподібно зростають (Зона I) і вже не повертаються на попередній рівень за настання нового стабільного періоду (Стабільний період 2).

Як показано на рис 2, X_2 — це якийсь максимальний рівень потреб населення (агентів ринку), сформованих ажіотажним попитом на продукти харчування,

валюту, ресурси, паливно-мастильні матеріали і т. ін. Характерним для цього процесу є повільний спад ажіотажного попиту і, як наслідок, рівня потреб, що також демонструє дію закону самозбереження. Для агентів економічного простору ця дія виражається у такому ж повільному, після попереднього зростання, спаді цін, які, так само як попит, не повертаються у попередній ціновий діапазон (Стабільний період 2).

Гнучкі закони розвитку ринку залежать від наявної моделі економічної системи. Вони описують зв'язки між агентами цієї моделі, або тієї, що створюється, перебуваючи у стадії формування. Такі закони виходять із специфіки зв'язків між агентами ринку. До основних гнучких законів належать такі: зростаючої інформованості; синергії; інтеграції.

За законом зростаючої інформованості, для посилення порядку й самоорганізованості кожен агент ринку повинен засвоювати все більшу кількість інформації, й на цій основі приймати відповідні рішення та організовувати діяльність [9]. За умов державної монополістичної економіки (соціалізму) цей закон не діяв, інформованість агентів була низькою, оскільки не було конкуренції та повної зайнятості населення.

Закони синергії та інтеграції активізуються за посиленої конкурентної економіки, яка характеризується нестабільністю та значними екстремумами діапазону ризику для агентів. Закон інтеграції (який наголошує на об'єднанні агентів ринку, процесів, рівнів управління, засобів виробництва, завдань і цілей із метою підвищення ефективності управління та зміцнення системи [1]) при цьому працює з метою отримання синергетичного ефекту.

Світова система господарювання, яка нині здійснює глобальний вплив на ринок та економічний простір України, стимулює консолідацію агентів і витісняє слабкі або примушує їх шукати способи акумулювання ресурсів і концентрації можливостей для виконання вимог світового ринку. Синергетичний ефект інтеграції підсилює її привабливість для складових ринку, що прискорює і поширює інтеграційні процеси. Підставами для інтеграції є: єдність об'єкта управління (наприклад, централізація системи менеджменту), єдність продукту (створення продуктової структури), мета (підтримка конкурентоспроможності або проблема виживання в нових умовах). Так створюються національні та міжнародні альянси. Інтеграція має низку специфічних наслідків, що впливають на ринок:

- укрупнення підприємств і відповідне зменшення сектора малого та середнього бізнесу, який є основою та індикатором ринку;
- створення гібридних багатофункціональних і багатоярусних агентів;
- зниження чутливості і гнучкості агентів через збільшення їх середнього розміру;
- трансформації ринків: праці – через вивільнення великої кількості робітників інтегрованих підприємств; фінансово-кредитного – через збільшення середнього розміру, строків, умов надання позик тощо;
- зменшення кількості вузькоспеціалізованих підприємств та послаблення контролю за якістю продукції;
- реформування інфраструктури ринків;
- зменшення в обігу короткострокових фінансових інструментів;
- зміна механізмів господарювання, виробництва та менеджменту.

Із вище зазначеним, Закон інтеграції належить до гнучких, оскільки за принципово іншої економічної системи, коли система складається, наприклад, тільки

з великих підприємств (промислових гігантів) і ринок є відносно замкненою системою, інтеграція, як така, не потрібна. Сучасна монополістична система розподілила весь економічний інтерес і визначила сфери діяльності цих підприємств. Близькою до описаної була економіка Радянського Союзу, модель якої існує досі у Північній Кореї.

Закон цілісності, за яким виникнення і розвиток нового агента ринку (наприклад, економічного кластера) супроводжуються появою нових інституцій, які підпорядковують собі інші складові і спрямовують еволюцію економічного розвитку до посилення ефективності [12], діє в умовах розпорошеної економічної системи, коли кожен ієрархічний рівень економічного простору характеризується великою кількістю агентів, причому вони суттєво різняться між собою за розміром. За умов, наприклад, кластерної економіки, створення інституцій при виникненні нових агентів не потрібне. Так, Чехія впровадила кластерну модель в АПК, внаслідок чого усі планово-фінансові, бухгалтерські, розрахункові та інші функції якого здійснюються єдиною установою [13].

До гнучких економічних законів належить також *закон Ж.-Б. Сея*, згідно з яким пропозиція товарів створює власний попит, між ними неможливий розрив, тому неможливі загальні економічні кризи. Розрив між попитом і пропозицією науковець допускав лише в межах окремого сектора (сегмента) ринку, але за допомогою цін досягалася рівновага між окремими секторами. В основі закону – теза про те, що господарюючий суб'єкт виробляє товари і послуги або для продажу, або для власного споживання, тому кожний виробник у певному сенсі є покупцем власного продукту. Закон Ж.-Б. Сея справедливий для натурального виробництва, за капіталізму типовим є розподіл доходу особи на споживання і заощадження [14]. Крім того, підприємці використовують залучені кошти, а держава здійснює перерозподіл значної частки національного доходу, що значно ускладнює механізм взаємодії попиту та пропозиції. Цей закон критикував Дж. Кейнс. Згідно з його теорією, не сукупна пропозиція породжує власний попит, а сукупний попит породжує власну пропозицію. В сучасних інтерпретаціях закону Ж.-Б. Сея стверджується, що він діє за рівності національного доходу і національних витрат. Закон Ж.-Б. Сея у методологічному аспекті ґрунтувався на вічних законах, властивих усім економічним системам, на абстрагуванні від специфічних законів і суперечностей, насамперед від основної суперечності капіталізму. Його неспроможність підтвердила практика, вона ж переконливо доводить, що зазначений закон належить до гнучких і діє у конкретній економічній системі.

Визначимо важливий висновок про те, що, по-перше, закони розвитку ринку не просто пов'язані між собою, вони взаємозумовлюють один одного і діють як єдиний механізм. Той закон, який не «вписується» в наявну систему законів (так само як агент ринку в існуючу сьогодні економічну модель) або змінюється, або зникає. По-друге, ці закони впливають не тільки на побудову ринку, але й на механізми організації, мотивації, контролю, планування, прогнозування і регулювання.

Продемонструємо вплив, який здійснює наприклад, інтеграція на систему менеджменту агентів регіонального економічного простору. Інтеграція (лат. *integration* – відновлення, поповнення, від *integer* – цілий) – 1) поняття, що означає стан зв'язаності окремих диференційованих частин і функцій системи, організму в ціле, а також процес, що веде до такого стану, 2) процес зближення й зв'язку наук, який відбувається разом із процесами диференціації. Насамперед факторами інтеграції виступають міжнародні ринки, проникнення на ринки інших країн і регіонів, підвищення рівня якості та зростання продуктивності робочої сили.

До нових форм інтеграції належать нові технології і необхідність їх освоєння, виникнення таких нових форм організацій, як мережеві та віртуальні. Особливо сильний вплив на інтеграцію менеджменту з іншими науками надав системний і ситуативний підхід, що вимагає обліку розмаїття керованих систем, їх властивостей і якостей, законів розвитку суб'єктів і об'єктів управління, розуміння системної сутності керованих об'єктів. Це і призводить до інтеграції в науці управління.

Висновки. Методологічні засади трансформаційних зрушень регіонального економічного простору окреслюють та систематизують загальні і специфічні закони економічного середовища, які впливають на формування моделі регіональної економічної системи та пов'язані з такими процесами як інтеграція, глобалізація, кооперація, спеціалізація. Для цього необхідно чітко обґрунтувати методологію перетворень регіональних ринків, що сприяє підвищенню ефективності застосування інструментарію планування та прогнозування трансформаційних зрушень регіонального економічного простору.

Бібліографічні посилання

1. Амоша А. И. Каноны рынка и законы экономики: кн. 7. Процесс эволюции экономики / А. И. Амоша. – Донецк : Изд-во ИЭП НАН Украины, 2004. – 619 с.
2. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін : навч. посіб. для вузів / Ю. М. Бажал. – К. : Заповіт, 1996. – 240 с.
3. Мочерний С. В. Політекономія : підр. – К., Вікар, 2005 – 386 с.
4. Петруня Ю. Є. Основы экономики : учеб. пособ. / Ю. Є. Петруня, А. А. Задоя. – К. : Вища шк. – Знання, 1998. – 478 с.
5. Zadoia A. O. Macroeconomics / A. O. Zadoia, Y. E. Petrunia, S. V. Kuzminov, O. M. Trushenko, A. O. Kosyakina. – Dnipropetrovsk : Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk, 2011. – 296 p.
6. Гальчинський А. С Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань : моногр. / А. С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2013. – 472 с.
7. Дербенцев В. Д. Синергетичні та еконофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем : моногр. / В. Д. Дербенцев, О. А. Сердюк, В. М. Соловйов, О.Д. Шарапов. – Черкаси : Брама-Україна, 2010. – 287 с.
8. Теория бифуркаций / Динамические системы // [В. И. Арнольд, В. С. Афраймович, Ю. С. Ильяшенко, Л. П. Шильников] // Итоги науки и техники. Современные проблемы математики. Фундаментальные направления. – М. : ВИНТИ, 1986. – Т. 5. – С. 5–218.
9. Клаус Майнцер. Сложность и самоорганизация возникновение новой науки и культуры на рубеже веков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ihtik.lib.ru/2013...g-gazdely>
10. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір : моногр. / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – 316 с.
11. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір : моногр. / Л. К. Семів. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 392с.
12. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : моногр. / наук. ред. З.С. Варналій [Електронний ресурс]. – К. : НІСД, 2007. – 820 с. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/Varnalij/index.htm>
13. Економіка зарубіжних країн. Особливості економіки Чехії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/105/7356.html>
14. Економічна енциклопедія: у 3-х т. – Т. 1. / за ред. С. В. Мочерного. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

Надійшла до редколегії 12.10.15